

Zárójelentés

Hároméves kutatásunk során, amint az alábbi beszámolóból és a közlemények jegyzékéből egyaránt kiténik, a vizsgált szakterületeken jelentős szakmai eredményeket értünk el. A reálgazdasági, ár- és bérfelzárkózás, ezek összefüggései, valamint a felzárkózást kísérő szerkezeti változások témakörében – a már közlésre elfogadott, és hamarosan megjelenő két írást is figyelembe véve – 14 közleményt tettünk közzé, amelyek közül több is kiemelkedő nemzetközi presztízsű folyóiratban, illetve kötetben jelent meg. A magyar nyelvű publikációkat is elismert hazai folyóiratokban és kötetben jelentettük meg. A projektben résztvevő három kutató közös munkájaként közzétettünk egy angol nyelvű összefoglaló tanulmányt, amely alaposan feldolgozta a kutatási tervben megjelölt témakörök mindegyikét, és összefoglalta a vonatkozó eredményeinket.¹ E tanulmány alapján magyar és angol nyelvű folyóiratcikkek publikálását tervezzük. A közlemények számát, azok tartalmát és közlésük fórumainak minőségét nézve messzemenően teljesítettük eredeti terveinket, de nem valósult meg az az előzetes elképzelésünk, hogy eredményeinket egy kötetben összegezzük. Ezzel is magyarázható, hogy a projekt keretében az előírányzottnál kisebb összeget használtunk fel.

A továbbiakban (1) áttekintjük a kutatás fontosabb eredményeit; (2) a kutatás alapján megjelent publikációról és az eredmények tudományos publikációkon kívüli közzétételének/terjesztésének formáiról szólunk; (3) összegezzük kutatásunkat, továbbá arról adunk áttekintést, hogy a projekt lezárását követően milyen további fórumokon tervezzük közzétenni eredményeket; végül (4) indokoljuk a költségtervtől való eltéréseket.

1. A kutatás eredményeinek áttekintése

Mivel nem egyes publikációkhoz, hanem a kutatás egészéhez kötődnek az eredményeink, ezeket néhány témakör szerint tagolva mutatjuk be. Először a Magyarországra, majd az EU-ra, végül pedig a szélesebb világgazdaságra vonatkozó eredményeinket összegezzük. Ezt követően tekintjük át azokat az eredményeket, amelyek e kategóriákba nem illesztetők be (ide tartoznak a konvergencia értelmezéséhez, illetve méréséhez kapcsolódó módszertani kérdések).

A magyar gazdaságra vonatkozó és a hazai gazdaságpolitikához kapcsolódó eredmények

Kutatásunk részletesen dokumentálta, hogy a magyar gazdaság gyors európai felzárkózásának (1999 és 2006 közötti) időszakát növekvő makrogazdasági instabilitás kísérte; ezért is bizonyult a felzárkózási folyamat fenntarthatatlannak. Bemutattuk, hogy a konvergencia felgyorsulásában, majd elakadásában fontos szerepet játszott a gazdasági ciklusokat fokozó (prociklikus) költségvetési politika. Arra is rámutattunk, hogy a makrogazdasági instabilitás mérséklését célzó gazdaságpolitikai törekvések időszakában nem csupán gazdaságunk közép-kelet-európai (KKEU) összehasonlításban történt leszakadását tapasztalhattuk, hanem azt is, hogy fokozódott az intézményi instabilitás, így az intézményrendszer minőségét tekintve Magyarország mind szélesebb világgazdasági, mind pedig közép-kelet-európai összehasonlításban egyértelműen hátrébb szorult.

Kutatásunk egyik további fontos eredménye annak bemutatása, hogy a GDP/fő, a makro-reáljövedelem/fő és a forrásellátottság/fő növekedése alapján értelmezett felzárkózás tekintetében jelentős különbségek mutatkoznak a közép-kelet-európai országok között. A legutóbbi mutató alapján Magyarország relatív helyzete kedvezőbb, mint amit a GDP/fő által jelezett felzárkózás mutat, ami egyértelműen az EU-források nagyobb mértékű, illetve gyorsabban emelkedő GDP-arányos igénybevételének tulajdonítható. Arra is felhívjuk azonban a figyelmet, hogy ez a felzárkózási *lehetőségeknek*, nem pedig magának a felzárkózásnak a mutatója. Az így adódó lehetőségek realizálásához – vagyis a tartós reálgazdasági konvergenciához – nélkülözhetetlen a növekedésbarát makrogazdasági és intézményi környezet.

Bemutattuk, hogy Magyarországon a reálgazdasági konvergencia elakadását követően jött létre az európai összehasonlításban kiemelkedő mértékű GDP-arányos exporttöbblet. A GDP 7-9%-ának

¹ G. Oblath – É. Palócz – D. Popper – Á. Valentinyi: Economic convergence and structural change in the new member states of the European Union – Convergence in volumes, prices and the share of services, with implications for wage convergence: an expenditure-side analysis. MTA KRTK KTI Discussion Papers, MT-DP 2015/44; August 2015.

megfelelő kiviteli többlet azonban nem jellemző a hozzánk hasonló fejlettségű és felzárkózó országokra. Kutatásunk felhívta a figyelmet arra, hogy amennyiben a gazdaság megélénküléséhez a belföldi felhasználás növekedése járul hozzá, várhatóan mérséklődik az exporttöbblet, ez pedig – legalábbis átmenetileg – visszafoghatja a gazdaság növekedését.

A kutatásunkra támaszkodó szakmai cikkek és népszerű írások közül több is igyekezett reflektálni a felzárkózáshoz kapcsolódó hazai diskurzusra. Egyrészt rámutattunk a felzárkózás időigénye körüli gyakori félreértésekre (az abszolút felzárkózást gyakran garantálnak tekintik, és a feltételes felzárkózás felezési idejét is többnyire alábecsülik), és arra, hogy felzárkózás egyes szintjeihez kapcsolt célok kitűzése (például a különadók kivezetése vagy az euró hazai bevezetése) magát a felzárkózási folyamatot is befolyásolhatja. Másrészt, elemzéseink azt is kimutatták, hogy – ellentétben a közkeletű vélekedésekkel – nemzetközi összehasonlításban Magyarország ár- és bérköltség-szintje nagyjából megfelel az ország fejlettségi, illetve termelékenységi szintjének. Felhívtuk a figyelmet a nemzetközi adatok felhasználásához kapcsolódó, gyakori módszertani tévedésekre is, amelyek a „túl magas hazai árszint”, illetve „túl alacsony hazai bérszint” következtetése mögött tipikusan meghúzódnak.

Kutatásunk arra is kitért, hogy mekkora a termelékenységi különbség az európai uniós átlag és Közép-Kelet-Európa országai között a külföldi és a belföldi tulajdonú vállalatok tekintetében a feldolgozóiparban, illetve a szolgáltató ágakban. Eredményeink azt mutatják, hogy az európai uniós országok közül Magyarországon mutatkozik a legnagyobb különbség a külföldi és a belföldi tulajdonú vállalatok termelékenysége között. A belföldi tulajdonú vállalatok relatív termelékenysége a szolgáltató ágakban különösen alacsony; a feldolgozóiparban ehhez képest lényegesen magasabb.

Az EU térség egészére és a közép- és kelet-európai tagországokra (KKEU-ra) vonatkozó eredmények
Elemzéseink abból indultak ki, hogy a reálgazdasági, árszintbeli, szerkezeti és bérfelzárkózás egymással szorosan összefüggő folyamatok. Számításaink igazolták, hogy az EU tagországokat együtt nézve, nemcsak a szintekben, hanem a *középtávú* dinamikában is szoros kapcsolat mutatkozik a reálgazdasági és az árszint-felzárkózás között.

Kimutattuk, hogy a GDP/fő és a GDP árszintje között mutatkozó, eltérő előjelű szintbeli eltérések hatással vannak a reálfelzárkózásra. A fejlettséghez képest túl magas árszint (a „túlértékeltség”) visszafogja, ellenben a relatíve alacsony árszint (az „alulértékeltség”) előmozdítja a növekedést. Számításaink szerint a „túlértékeltségre” vonatkozó összefüggés nem lineáris: a nagyobb fokú túlértékeltség növekedés-visszafogó hatása jóval erőteljesebb, mint az enyhébb mértékűé. Ezeket az összefüggéseket a fejlődő országokra nézve több tanulmány is kimutatta, az EU-tagországokra vonatkozó eredményeinknek azonban alig vannak előzményei. Felhívtuk azonban a figyelmet arra is, hogy ezekből az összefüggésekből a gazdaságpolitika számára aszimmetrikus tanulságok adódnak: a túlértékeltséget érdemes elkerülni, de az alulértékeltségből önmagában nem következik gyorsabb növekedés.

Bemutattuk, hogy a KKEU-országok gyors reálgazdasági és ehhez képest lassúbb árfelzárkózás jellemezte; ez is segíthette reálkonvergenciájukat. Szerkezeti felzárkózásukat a szolgáltatások gyors áremelkedése és viszonylag lassú reálkonvergenciája kísérte; ennek éppen ellenkezőjét mutattuk ki az áruk felzárkózását illetően. A szolgáltatások összességét jellemző folyamatokat azonban jelentősen befolyásolta az a körülmény, hogy a kormányzati szolgáltatások reál (EU- átlagáron mért) részaránya a vizsgált időszak elején (1999-ban) rendkívül magas volt a KKEU-országokban, és éppen ez utóbbi szektor reál-részarányának fokozatos mérséklődése (egyben relatív árának emelkedése) volt összhangban a térség egészének makrogazdasági felzárkózásával.

A bérfelzárkózást vizsgálva, különbséget tettünk a bérköltségek és a nettó bérek között. Bemutattuk, hogy nemzetközi összehasonlításban a bérköltségek nagyjából összhangban vannak a termelékenységi különbségekkel, a nettó bérekben azonban kimutatható a KKEU-országok lemaradása. Ezt azzal magyarázzuk, hogy ezekben az országokban a háztartási fogyasztásnak máig is nagyobb részét fedezik állami szolgáltatások, mint az EU fejlettebb tagországaiban. Statisztikai elemzéseink igazolták ezt a hipotézist, és a jelenség mögötti közgazdasági összefüggések értelmezését elősegíteni hivatott közgazdasági modellünk eredményei is alátámasztják

magyarázatunkat. Végül azt is bemutattuk, hogy a KKEU-térség „bérlemaradásra” vonatkozó vélekedéseket a makrogazdasági adatok sem támasztják alá: nincs jele annak, hogy az EU átlagos árain mérve a háztartási fogyasztásnak az GDP-hez viszonyított aránya a KKEU-országokban elmaradna a fejlettebb EU-tagországokétól.

Felzárkózás és szerkezeti változások: szélesebb nemzetközi vonatkozású és általános eredmények

Országok keresztmetszeti adatain, illetve idősoros adatok alapján dokumentáltuk a szerkezeti változások és a gazdasági fejlődés közötti szoros kapcsolatot. A gazdasági felzárkózás során az országok hasonló szerkezeti átalakuláson mennek keresztül. E változások leírása mellett arra is választ kerestünk, hogy melyek a strukturális átalakulást alakító legfontosabb tényezők. Az elméleti irodalom által említett két legfontosabb tényező a jövedelem, illetve az relatív árak változása. Ökonometriai vizsgálatunk eredményeként azt találtuk, hogy az Egyesült Államokban a második világháborút követően a relatív árak változása a szerkezeti változás legfontosabb hajtóereje. Ez azt is jelenti, hogy a szerkezeti változás elsősorban technológiai tényezőkre vezethető vissza. A mezőgazdaságban és az iparban tapasztalt gyors termelékenység növekedés csökkentette a szektorok munkaerő-keresletét, hiszen kevesebb munkaerővel is nagyobb mennyiségű árutömeget állítottak elő. A felszabaduló munkaerőt pedig az alacsony termelékenység-növekedést mutató szolgáltató szektorok szívták fel. A termelékenység növekedésének szektorok közötti különbsége miatt a mezőgazdasági és iparcikkek relatív ára csökkent, a szolgáltatásoké pedig emelkedett. Emiatt a szolgáltatások GDP-hez való folyó áron mért hozzájárulása növekedett. Ezek az összefüggések nem csak az Egyesült Államokra érvényesek, hanem a mai fejlett országok széles körének második világháború utáni növekedését is jellemzik.

A felzárkózás értelmezéséhez és méréséhez kapcsolódó módszertani kérdések

Kutatásunk egyik fontos, az országok felzárkózására vonatkozó és nemzetközi összehasonlításához kapcsolódó eredményének tekintjük annak bemutatását, hogy a folyó vásárlóerő-paritáson mért GDP/fő *relatív* (az EU átlagához mért) növekedése nem ad pontos képet az országok egymáshoz viszonyított reálgazdasági felzárkózásáról. Ezzel kapcsolatban két fontos körülményre hívtuk fel a figyelmet. 1. A folyó vásárlóerő-paritáson mért relatív növekedési ütemek sok ország esetében jelentősen különböznek a relatív volumenindexektől; 2. a GDP/fő relatív indexeit jelentősen befolyásolja a relatív népességváltozás. Mivel a folyó és a konstans vásárlóerő-paritáson mért növekedés eltérésének háttere (az összetétel- és arány-változás mibenléte) ismeretlen, továbbá a KKEU-országokban tapasztalt népességcsökkenést nem tekintjük a hosszabb távú felzárkózás szempontjából kedvező fejleménynek, nagyfokú óvatosságot ajánlunk a folyó vásárlóerő-paritáson mért relatív GDP/fő *változásának* nemzetközi összehasonlításokra történő alkalmazásában. Ez utóbbi mutatót valamennyi EU-tagországra nézve tényezőkre bontottuk. A dekompozíció Magyarországra vonatkozó eredményei azt mutatják, hogy az ország 1999 és 2013 közötti, folyó vásárlóerő-paritáson mért – KKEU-összehasonlításban szerénynek bizonyult – konvergenciájának mintegy kétharmada tulajdonítható az összetétel, az arány-változások, valamint a népesség-csökkenés együttes hatásának; a GDP relatív volumenváltozásának hozzájárulása mindössze egyharmad volt.

2. A kutatási eredmények disszeminációja

Azokat a kutatási eredményeinket, amelyek elsősorban hazai szempontból volt jelentőségük, értelemszerűen magyarul, azokat pedig, amelyek nemzetközi szempontból tekintettünk érdekeseeknek, angolul tettük közzé. A közlemények közül 8 magyar, 6 pedig angol nyelven jelent/jelenik meg (az utóbbiak közül 2 közlés előtt áll). Ezek a publikációk mind szerepelnek a közleményjegyzékben. Ezeknek csaknem mindegyikét prezentáltuk nemzetközi vagy hazai konferenciákon, illetve szemináriumokon.

Nagy súlyt fektettünk azonban arra is, hogy kutatási eredményeinket ne csupán tudományos fórumon tegyük közzé. A közlemények listájában szereplő publikációk egyes eredményeit a szakma által elismert és olvasott hazai internetes fórumokon (Portolio.hu, Index.hu, Defacto, MTA-KTI.blog), sőt, irodalmi hetilapban is közzétettük.

3. Összegzés és az eredmények további közzétételének tervezett fórumai

Mindent egybevetve, a kutatócsoport tagjai úgy látják, hogy az OTKA-projektünk keretében felhasznált összeg jól hasznosult; az eredményeket illetően a közlemények listája önmagáért beszél. Annak, hogy a tervezettnél kisebb összeget használtunk fel, nem volt kedvezőtlen hatása kutatásunkra. Egyes eredményeinket tekintélyes nemzetközi publikációs fórumon tettük közzé, de a magyar nyelvű publikációkra is nagy figyelmet fordítottunk, és egy angol nyelvű összefoglaló tanulmányban összegeztük a projekt legfontosabb eredményeit. A projekt keretében született eredményeink közzététele, illetve szélesebb körű disszeminációja azonban nem ér véget a projekt lezárásával. A kutatásunk utolsó fázisában elkészült műhelytanulmányok alapján a közeljövőben további tudományos publikációk (Közgazdasági Szemle, Külgazdaság) és népszerű írások (Portfolio.hu) megjelentetését tervezzük. A CEPR discussion paper formájában közölt tanulmány egy vezető külföldi folyóiratban jelenik majd meg. Arról sem mondtunk le, hogy eredményeinket egy magyar nyelvű kötetben összegezzük. E kutatáson alapuló, a továbbiakban publikálandó tudományos közleményekben természetesen hivatkozni fogunk arra, hogy munkánkat az OTKA támogatta.

4. A költségtervtől történt eltérés indoklása

A kutatás pénzügyi tervétől való eltérés három fő tételből ered. (1) A tervezettnél kevesebbet utaztunk az OTKA-keret terhére, mivel Valentinyi Ákos alternatív finanszírozási forráshoz jutott tengerentúli tanulmányútja költségeinek fedezésére. (2) Az eredetileg tervezettnél kevésbé támaszkodtunk külső munkatársak hozzájárulására, és munka nagyobb részét valósítottuk meg saját erőből. (3) Amint beszámoltunk róla, nem készült el az a magyar nyelvű kötet, amelyre a projekt költségtervének készítésekor nagyobb összeget szántunk. A kötet összeállításáról azonban nem tettünk le.